

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.63.277>
УДК 655.53:82-97:[091.5+099.3](477)"16/17"

Олена Курганова,

кандидат філологічних наук, науковий співробітник,
Інститут книгознавства
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: kurganova@nbuv.gov.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1609-231X>

**ПРИСВЯТИ ДО БОГОСЛУЖБОВИХ ВИДАНЬ
XVII–XVIII СТ.
В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ
ТА КНИЖКОВІЙ КУЛЬТУРІ ДОБИ БАРОКО**

У статті проаналізовано традицію присвячувати богослужбові видання XVII–XVIII ст. заможним та впливовим представникам суспільної еліти. Виділено коло осіб, які були адресатами присвят до української церковної книги. При розгляді жанрово-стилістичних особливостей присвят виділено прагматичну складову цих текстів, що полягала в інтенції отримати фінансування та протекцію для друку книги. Основною відмінністю книжкової присвяти від жанру панегірика визначено скерованість на вшанування лише тих чеснот адресата, якими він прислужився друкарні або особисто друкареві. Поряд з особою адресата центральним об'єктом звеличення в тексті присвяти є богослужбова книга, представлена як коштовний подарунок. В оспівуванні непересічних моральних якостей та високих досягнень адресата присвяти до богослужбової книги прочитується намагання видавця обґрунтувати правомірність вибору отримувача для настільки цінного дару. Неприятливі фінансові умови роботи українських друкарень зумовили розвиток жанру присвяти, яка збагатилася оформлення української книги і стала набутком української літератури та книжкової культури доби Бароко. Акт присвяти зумовив використання в книзі гербової поезії, сприяв збагаченню редакційно-видавничих елементів видання яскравими художніми образами. Приклади текстів присвят до київського Апостола 1630 р., чернігівського Молитвослова 1691 р., почаївського Службника 1734 р. та львівського Службника 1759 р. засвідчують тяглість традиції метафоричного представлення богослужбової книги як цінного дару благочестивій особі. Високий інформаційний потенціал присвят до українських богослужбових стародруків обґрунтовує потребу наукового перевидання цих текстів.

Ключові слова: українські стародруки, богослужбові видання, присвяти, стиль бароко.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Залежність давніх європейських друкарень від меценатської підтримки сприяла поширенню традиції присвячувати книги заможним та впливовим представникам суспільної еліти. Акт присвяти в структурі стародрукованої книги реалізувався через поєднання графічних та текстових редакційно-видавничих елементів. Початок присвяти патронові чи меценатові видання здебільшого вписувався в єдиний розгорт із зображенням його родового герба, який, до того ж, часто супроводжувався віршем. Така традиція шанування особи мецената знайшла сприятливий ґрунт і в українській книжковій культурі XVII – початку XVIII ст.

У стародрукованій богослужбовій книзі, що становила основну частку видавничої продукції українських друкарень, розмежування текстів присвяти і передмови відбулося в другому десятилітті XVII ст. До заборони національного книгодрукування, спричиненої указом Петра I 1720 р., цілий ряд українських богослужбових видань прикрашали гербові вірші та присвяти шляхтичам, представникам вищих чинів церковної ієрархії та козацької верхівки. У львівських та почаївських богослужбових виданнях традиція присвяти зберігається і в 30–50-ті роки XVIII ст.

Присвяти, надруковані в складі українських богослужбових видань XVII–XVIII ст., становлять високий джерелознавчий інтерес у контексті розвитку української літератури та книжкової культури доби Бароко.

Аналіз останніх досліджень. Жанрова природа присвят до стародрукованих видань перебуває в колі філологічної проблематики. У другому томі сучасної академічної історії української літератури (2014 р.), присвяченому розгляду жанрового різноманіття давньої літератури (друга половина XVI–XVIII ст.), виділено підрозділ під назвою «Посвяти, передмови й післямови» [7, с. 166–181]. Щоправда, в межах цього підрозділу розглядаються в основному змістові особливості передмов до українських стародруків XVI–XVII ст. Питання жанрових ознак текстів присвят, надрукованих у складі окремих стародрукованих видань, у сучасних філологічних публікаціях піднімається переважно в контексті розгляду творчості певного автора або текстів певного жанру. Зокрема, на матеріалі присвят до полемічних творів Мелетія Смотрицького С. Бабич робить висновок про спорідненість книжкової присвяти із жанром панегірика [2, с. 80]. Панегіричний пафос у змалюванні образу князя Василя Костянтина Острозького та його нащадків у текстах присвят

до полемічних видань Острозької друкарні кінця XVI – початку XVII ст. підкреслено в статті Л. Квасюк [8, с. 77]. Досліджуючи інтермедіальну природу філософської тези Л. Крщоновича «Кіот срібнокований» 1695 р., О. Циганок виділяє і жанрові особливості вміщеної в складі цього твору прозової присвяти (дедикації) Іванові Мазепі. Текст присвяти дослідниця прирівнює до твору епістолярної форми, у якому переплелися елементи похвали, посвяти й авторської передмови [10, с. 191]. На матеріалі присвят Л. Крщоновича до чернігівської «Триоди квітної» 1685 р., «Молитвословів триакафісних» 1691 р. та 1697 р. К. Борисенко робить висновок щодо прагматики жанру присвят і передмов у давній літературі та культурі загалом. На думку К. Борисенко, тексти присвят і передмов до українських стародруків спрямовані не лише налаштувати читача на сприйняття твору чи прославляти мецената, але й відіграють важливу роль у збагаченні художнього оформлення видання [3, с. 58]. Взаємодоповнення художньої образності тексту присвяти та елементів графічного оформлення книги М. Адруг розглядає на матеріалі видання чернігівського «Молитвослова триакафісного» 1697 р. [1].

Дослідження жанрової природи книжкової посвяти та її місця в українській культурі ранньомодерної доби потребує залучення великої кількості першоджерел, що зберігаються в різних бібліотечних фондах. Застосування в бібліотечній практиці представлених в одній із наших публікацій принципів науково-бібліографічного обліку текстів присвят, надрукованих у складі стародрукованих видань [9, с. 104], сприятиме реактуалізації цих джерел у дослідженнях сучасних медієвістів.

Мета статті – розглянути жанрово-стильові особливості присвят до богослужбових стародруків у контексті впливу стилю бароко на українську церковну книгу XVII – початку XVIII ст.

Методи дослідження полягають у структурному аналізі текстів присвят до українських богослужбових видань XVII–XVIII ст., що дає змогу виокремити змістові та формальні особливості цього жанру, а також функцію присвяти в структурі богослужбої книги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найповніші бібліографічні дані щодо наявності присвят у складі українських стародрукованих видань XVII – початку XVIII ст. представлено у зведеному каталозі Я. Запаса та Я. Ісаєвича [4–6]. Тексти присвят до українських богослужбових видань XVII–XVIII ст. адресовані не лише духовним, але й світським особам. Зокрема: Ганні Ходкевичівні Корецькій (Псалтир 1615 р. друкарні львівського братства; Акафісти 1625 р. друкарні Києво-Печерської лаври), Григорію Четвертинському (Псалтир 1625 р.

друкарні Павла Домжива Лютковича Телиці в Четвертні), Олександрю Балабану (Октоїх 1630 р. друкарні львівського братства), Катерині Боговигинівні-Ярмолинській (Октоїх 1630 р. друкарні львівського братства), Йову Борецькому (Часослови 1625 та 1626 рр. київської друкарні Т. Вербицького), Богданові Стеткевичу (Апостол 1630 р. київської друкарні Спиридона Соболя), Мойсею Могилі (Октоїх 1630 р. друкарні львівського братства; Тріодь Цвітна 1631 р. друкарні Києво-Печерської лаври), Мирону Бернавському (Октоїх 1630 р. друкарні львівського братства), родині Кропивницьких (Анфологійон 1632 р. друкарні львівського братства), І. Боярському (Анфологійон 1632 р. друкарні львівського братства), Томашу Замойському (Тріодь Цвітна 1631 р. друкарні Києво-Печерської лаври), Петру Могилі (Тріодь Цвітна 1631 р. друкарні Києво-Печерської лаври; Апостол 1639 р. і Тріодь цвітна 1642 р. львівської друкарні М. Сльозки), Федору Проскурі-Сущанському (Тріодь пісна 1640 р. друкарні Києво-Печерської лаври), Ісаї Сулятинському (Октоїх 1640 р. львівської друкарні М. Сльозки), Адаму Мефодію Киселю (Тріодь цвітна 1642 р. львівської друкарні М. Сльозки), Василеві Лупулу (Тріодь цвітна 1642 р. львівської друкарні М. Сльозки), Матеєві Басарабу (Тріодь цвітна 1642 р. львівської друкарні М. Сльозки), Максиміліану Брозовському (Полуустав 1643 р. друкарні Києво-Печерської лаври), Арсенію Желіборському (Апостол 1654 р. львівської друкарні М. Сльозки), Афанасію Желіборському (Тріоді Пісної 1664 р. львівської друкарні М. Сльозки), Анатолію Винницькому (Акафісти 1678 р. унівської друкарні), царю Федору (Мінея святкова і загальна 1680 р. друкарні Києво-Печерської лаври), Лазареві Барановичу (Тріодь Цвітна 1685 р. чернігівської друкарні), Андрію Журавському (Псалтир 1687 р. унівської друкарні), Йосифові Шумлянському (Псалтир 1688 р. львівської друкарні при монастирі св. Юри), Івану Мазепі (Молитвослов триакафісний 1691 р. чернігівської друкарні), Івану Обидовському (Молитвослов триакафісний 1697 р. чернігівської друкарні), Івану Скоропадському (Псалтир 1712 р. і 1716 р., Молитвослов 1714 р., Псалтир 1716 р. та Новий Завіт 1717 р. чернігівської друкарні), Феодосію Рудницькому (Службник 1734 р. почаївської друкарні), Леону Шептицькому (Службник 1759 р. друкарні львівського братства), Пилипу Володковичу (Службник 1759 р. друкарні львівського братства). Тобто, в складі українських богослужбових стародруків представлено близько 40 текстів присвят, що засвідчує високу продуктивність цього редакційно-видавничого елементу богослужбової книги в давньому українському книгодрукуванні.

Період поширення практики присвячувати богослужбові видання впливовим представникам суспільної еліти збігається в часі з розквітом

стилю бароко в українській літературі. Автори присвят до українських стародруків використовували увесь спектр художніх тропів та прийомів, характерних для мови барокової літератури: розгорнуті метафори, протиставлення, гра слів, звукові повтори, ілюстрація богословських істин образами з античної міфології тощо. Наприклад, текст присвяти до почаївського Службника 1734 р., адресований єпископу луцькому і острозькому, архімандриту канівському Феодосієві Рудницькому, вводить несподіване для читача порівняння цієї богослужбової книги з «Іліадою» Гомера. Подібність, за словами авторів присвяти, полягає в тому, що Гомер подарував «Іліаду» Олександрові Македонському, а той вважав цю книгу найціннішим від усіх належних йому скарбів. Ще вищою проголошується цінність Службника: *«Но коль ми паче дражайшую і преізраднійшую зрім биті без всякого соравненія Книгу сію Службник»*⁹ (Служ1734, нн арк. 2). У зіставленні «Іліади» та Службника автори присвяти використовують також асоціативний зв'язок образів зруйнованої Трої та забутого через брак богослужбових видань Граду Божого: *«Обаче сія Книга не Град Греческій иматъ внутр написан, сожжен временний рукотворен, но град вічний, не создан, град, егоже тайновідец Іоан Богослов виді Сему обаче і ність можно сожжену бити (Вічен бо єсть і нерукотворен) но небреженія ради, Типографіи і Обителі Почаевской, і умаленія Книг богоугодних і человеком душеполезних, акі в пепел забвенія град той Божественний (хвалу Господню глаголю) углублен бисть»* (Служ1734, нн арк. 2).

У структурі тексту книжкової присвяти помітну роль відіграє панегіричне прославлення адресата. Подібно до панегірика, що у свою чергу є одним із провідних жанрів літератури українського бароко, в присвяті оспівуються чесноти та звитяги видатної особи та звеличується шляхетність її роду. Проте, на відміну від панегіриків, для яких основною метою є прославлення адресата, в книжкових присвятах позитивні якості адресата постають як обґрунтування підстави, що спонукала видавця присвятити книгу саме цій особі.

Доповнені текстами присвят священно-богослужбові (Апостол, Псалтир) та церковно-богослужбові (Службник, Октоїх, Тріодь та ін.) видання зберігають найвищі місця в ціннісній ієрархії української книжкової культури ранньомодерної доби. Відповідно сам акт дарування такої книги певній особі потребував підтвердження непересічних

⁹ Тут і далі цитати зі стародруків транслітеровано засобами сучасного українського алфавіту.

моральних якостей та високих досягнень отримувача настільки цінного подарунка. Початок присвяти до Апостола 1630 р. *«Велможному Пану, Єго Милості Пану Богдану Стеткевичу Подкоморому Мстиславскому, і прочая, Пану Моєму Велце Милостивому»* С. Соболь починає з тези про те, що в проповідуванні Слова Божого ні його автор, Ісус Христос, ні святі апостоли не потребували підтримки сильних світу цього, а часто навіть діяли всупереч волі земних правителів: *«не поглядаючи на Кролев, ні на Панов, ні на трибунали, ні на суди, ні строгії тиранії ... безпечне розносили [Євангельську звістку] ... без жаднаго свіцкогo ратунку і помочі»* (Ап1630, нн арк. 2). Далі автор присвяти висуває антитезу про можливість додаткового підсилення беззаперечної цінності та впливу слова Божого авторитетом праведника: *«... цнота сама в собі сличная єсть, але в Павлі Апостолі слічнійшая і дівнійшая далеко, гди оную всему світу прикладом своїм виставил, удал і залецил»* (Ап1630, нн арк. 2 зв.). На підтвердження цієї антитези С. Соболь наводить алегоричну аналогію з властивостями дорогоцінних металів та світла: *«Яко теж і діамент, і перла, і золото в перлі же суть далеко значнішими, хто ж того не видить. Албо гди ясності дві в купі ся злучат, же болююю видают світність, хто ж не признаєт»* (Ап1630, нн арк.2 зв.). Проте як основний аргумент друкар наводить приклад Святих Отців і самого євангеліста Луки, які присвячували свої книги благочестивим особам: *«А тим заправди таким прикладом онії святих отец преславнії лики, под іменем Царя Костантина, многочисленною лічбою книги на світ випуцали. Тимже прикладом і Іоан Златоустий, Богослов Григорій, Василій Великій, Афанасій і інших мнозство, каждый з них до Панов і патронов благочестивих, с працами своїми удавалися... Але што яснійшая, же і Лука божественний Євангелист і списатель діяній святих Апостол обі книзі Спасительній Феофілу ніякомусь Старості, которий увірил во Христа, приписал»* (Ап1630, нн арк. 2 зв.). За аналогією до запровадженої вищими церковними авторитетами практики піднесення вдячних подарунків своїм благочинцям С. Соболь висловлює намір подарувати нововидану книгу на знак подяки: *«Я теж, іж знаюся отчасті прінаймній, бити одним з лічби тих, которій тяжсаров і прац Церкви матки нашої греческой, послуиенства восточного, участніками суть, і одзиваюся слугою Вам Пана свого наніжшим, прето тотже єсть умисл у мене, і врожоний слугам протів Панов своих: налог, і звичай, же што мают напреднійшаго, накоштовнійшаго, то хентне ради Паном і добродіом своїм офірують. Іж теди тими часи, книга Апостолов Святих в друкарні моєї видрукована єсть, а ю надто нічого у себе преднійшаго*

і коштовнішого найти немог, здаломися оную, Вам Пану мосму ... офіровати» (Ап1630, нн арк. 2 зв.). Характеризуючи чесноти Б. Стеткевича, друкар наголошує і на тому, що книгу було видано «коштом і накладом» цього милостивого пана, а також говорить про можливість подальшої меценатської підтримки друкарні: *«Мой милостивий Пан, тії праці моєї початки обачивши, зрозуміти рачил, якос снадні в державі своєї типографію розширити, і до видання напотом з друку знаменитих книг, анімуш свій Паньській загострити рачиш»* (Ап1630, нн арк. 3). Серед чеснот Б. Стеткевича підкреслюється й фінансування православного монастиря: *«щасливе взбуділ в гнізді аромат превдячнійших полном, якби ніякого злотоквітнучого фенікса, в державі своїй монастир превзятий, працею, коштом і накладом своїм виставивши»* (Ап1630, нн арк. 3).

Лише після перерахування всіх особистих чеснот Б. Стеткевича, а також враховуючи всі звитяги його роду, адресат проголошується достойним отримати в дар священну книгу: *«Бачить бовім в особі Велицей Милості високо знаменитій дому свого пожитки, бачить уроду і оздобу, бачить мудрость і безпеченство, бачить мужство і героїцкое серце, бачить людскость і лагодную укладность, бачить іж всі цноти і дільності продков его вельможних, в преславно високо зацной особі Велицей Милості воскресают...тїї суть причини, для котрих... тую книгу офірую, отдаю і посвяцаю...»* (Ап1630, нн арк. 3 зв.).

Присвята Апостола 1630 р. Б. Стеткевичу демонструє основні жанрові ознаки книжкової присвяти доби Бароко. Текстотвірним елементом у ній виступає акт дарування книги, що передбачає її опис як цінного об'єкта, характеристики особи адресата, які роблять його гідним цього подарунка, а також особисті причини, що спонукали друкаря віддячити вказаному адресатові.

Присвята І. Мазепі до Треакафісного Молитвослова 1691 р., виданого чернігівською друкарнею Троїце-Іллінського монастиря, демонструє тяглість традиції вшанування меценатської підтримки друку наприкінці XVII ст. Попри мініатюрний формат (24 доля друкарського аркуша) видання увиразнено віршем на герб І. Мазепи, прозовим текстом присвяти гетьманові та окремо виділеною передмовою до читача. Останній рядок геральдичного вірша пов'язує зображення герба зі структурою видання: *«Крест на себе вложивши молитви зачати / Церков узаконила і все начинати // І Твой крест не інакий токмо Христов знаєм / Твоїм Крестом Книжицу сію зачинаєм»* (Мол1691, нн. арк. 1 зв.). Текст присвяти, виділений заголовком *«Їх царскаго пресвітлого величества вірному обох строн Дніпра гетманови Ясне Вельможному его милости Пану Іоанну*

Мазепі, велце милостивому благодітелеві, міра здоров'я, благополуччя і Божія Благословенія», починається зі славлення особи адресата: «Воіну ізящнійшому і началнійшому Воєв Вожду Велможности твоєї, от нас менших Богомолцов приносится духовное оружје в дому святой живоначалной Троици ново соруженное Треакафісна Молитва» (Мол1691, нн. арк. 2). Розвиваючи образ молитви, уподібненої до зброї проти душевних і тілесних ворогів, автор присвяти формулює підставу для дарування книги гетьману: «Тако молитвенное оружје на брані сілно. То убо прилично приносится твоєї Велможности, да і себе і воїнство православное тім вооружаєши, і невидимих врагов тім прогоняши» (Мол1691, нн. арк. 4). Водночас наголошується і на ролі І. Мазепи у фінансуванні книги: «Ко составленію же сего оружја подвиже ни Богохвальное желаніє ваше, благочесні возжелавшое, і щедрою рукою пособствовавшое, да сія Три новія Акафісти: Троице святой, страстем Христовим, і святой Великомученици Варварі, Богомудрі от Богомудрих мужей написання, ново в мір з Типографіи нашей Троицкой издадутся» (Мол1691, нн. арк. 4 зв.).

Автор присвяти Лаврентій Крщонович обґрунтовує вибір адресата його значним внеском у розвиток православної культури: «І составилше Акафістную Книжицу, приносим Велможности твоєї, во возблагодарствіє за толікое твоє о разширеніі слави Господня і о ползі ближнего тцаніє, і за веліє к благоліпю Божественних храмов усердіє, єже на многіх в малой Россіи святых містех» (Мол1691, нн. арк. 5 зв.). Висловлюється подяка і за конкретні благочинства гетьмана для Троїце-Іллінського монастиря: «Ізрядніє же в нашої убогой обителі, благодітельствую нам, являєши, украшая мношим своїм іждівенієм Чудотворную в нас Ікону» (Мол1691, нн. арк. 6).

Присвята Феодосію Рудницькому до Службника 1734 р. друкарні Почаївського монастиря засвідчує спадкоємність традиції книжкової присвяти у виданні греко-католицьких богослужбових книг. У славленні особи адресата автор присвяти зосереджується на безпосередньому внеску Ф. Рудницького в роботу Почаївської друкарні: «Аще бо архімандріческаго достоїнства шествующе, уже по істинні бодрственное Архіпастирское і приліжное ти биствь попеченіє о расширеніі хвали Господней, і сему все помишленіє твоє углубленное імїл еси кими судьбами діло оно Богоугодное Типографіі в Обителі Почаевской Чудотворной Пречистой Диви Богородиці» (Служ1734, нн арк. 2 зв.). Сприяння Ф. Рудницького налагодженню книгодрукування у святій Почаївській обителі змальовано за допомогою образу апокаліптичної книги, до якого вдавалися й автори присвят до Службників у XVII ст.: «...разнул еси душеполезния Книгі

в твоєй єпархії архієрейскою областію твоєю» (Служ1734, нн арк. 2 зв.). Відновлення друку богослужбових видань уподібнюється і до образу воскреслого фенікса: *«Архіпастирская же твоя святиня ... к совіщенію Типографское діло на зданіє книг богоугодних приведе, сім найпаче хвалу Господню і Пречистой єго матери, аки Фенікса от праху забвенія извел еси, Воскресіл, і високопарную в поднебесной соділал»* (Служ1734, нн арк. 2 зв.). Метафоричною мовою автор присвяти описує і процес набору працівників до друкарні, уподібнюючи його до дії магніту: *«Нас же подначальних ти рабов, к совіщенію Типографского діла, на ізображеніє душеползних книг, архіпастирским трудолюбним попиченієм, аки Магніта силою похищше прівлекл еси»* (Служ1734, нн арк. 2 зв.).

Один із найпізніших зразків присвяти в традиції давньої української богослужбової книги представлено в Службнику 1759 р. друкарні львівського братства. Частина тиражу цього видання присвячено Леонові Шептицькому. Оспівані у вірші «На герб яснє велможних Шептицких» звитяги представників його шляхетського роду деталізуються в тексті присвяти. Особа Л. Шептицького прославляється з використанням етимології його імені та порівнянням з тезоіменитим святим: *«Леона сієсть Льва страшно єсть імя токмо возярившим єго; обаче елико преестественнаго святія євхаристії касається діла, неусипнаго воспомінанія достойно. Лео святійший того імені третій Папа Римській седмерицею на всяк день і іногда множає священную службу приношаше Богу, оставль примір послідуюцім єму»* (Служ1759, нн арк. 3). Асоціативний зв'язок із прикладом усердності в молитві одноіменного з адресатом присвяти Папи Римського переходить у подальшу асоціацію з назвою місця друку видання: *«Таковая помняще, і в ізданіи із Типографіи нашої Книги сея благочестиваго, прикладнаго і високотительнаго доброхотних ради подражателей тезоименитства требовахом. Да в давнем княженіи Леона, от негоже Богоспасаемий град наш пронаречешя, і союз братства нашего от престола Апостольскаго узаконненнаго, і крѣпко хранимаго обрѣтійшийся нині же Лионом, сирѣч Вашим Преосвященством пастирско управляем»* (Служ1759, нн арк. 3).

Частина тиражу львівського Службника 1759 р. містить вірш «На герб Преосвященнаго єго милости Кір Володковича» та прозову присвяту *«Яснєвелможному найпревелебнійшому єго милости Кір Філіпу Феліціану Володковичови Прототронію і спомощникові с наслідієм метрополіи Кіевской, Галицкой, і всея Россіи. Архімендриті Дерманскому, і Дубенскому»*. Акт передання Службника від видавців до чинного митрополита прирівнюється до передання служіння від Христа до апостола

Петра: *«Якоже бо иногда первый Иерусалимянов Пастир от Пастирей Начальника и совершителя Господа Нашего Иисуса Христа поставлен, сіе Священнаго, і аггелом ужасного служенія діло чинно состави. Такожде ми нині тоєжде трєєми святителями сокращенное, трудом и иждивенієм нашим из под Типографской праси изшедшее, раболіпне святительству твоему ... благодарни вручаєм»* (Служ1759, нн арк. 2 зв.). Образ птаха, представлений на гербі Ф. Володковича, в тексті присвяти вживається для іменування самого адресата: *«...каковая погрішенія недостаточества ради Типографского избрліся, природнаго птенца крилі да покріют, усердно молим...»* (Служ1759, нн арк.2 зв – 3).

У цитованих вище тестах присвят до греко-католицьких богослужбових видань основна увага зосереджена на возвеличенні особи адресата. Натомість у присвятах до українських богослужбових видань XVII – початку XVIII ст. домінує метафоричний опис книги, презентованої адресатові як цінний подарунок.

Висновки та практичне значення. Несприятливі фінансові умови роботи українських друкарень слугували розвитку жанру присвяти, яка збагатила оформлення української книги та стала набутком української літератури та книжкової культури доби Бароко. Акт присвяти сприяв розвитку гербової поезії та збагаченню редакційно-видавничих елементів видання яскравими художніми образами. Приклади текстів присвят до київського Апостола 1630 р., чернігівського Молитвослова 1691 р., почаївського Службника 1734 р. та львівського Службника 1759 р. засвідчують тяглість традиції метафоричного представлення богослужбової книги як цінного дару благочестивій особі. Високий інформаційний потенціал присвят до українських богослужбових стародруків обґрунтовує потребу наукового перевидання цих текстів.

Умовні скорочення назв цитованих джерел:

Ап1630 – Апостол. Київ, 1630.

Мол1691 – Молитвослов. Чернігів, 1691.

Служ1734 – Службник. Почаїв, 1734.

Служ1759 – Службник. Львів, 1759.

Список бібліографічних посилань

1. Адрюг А. Чернігівське видання «Молитвослова триакафістного» 1697 р.: бароковий синтез графіки і слова. *Сіверянський літопис*. 2016. № 3. С. 27–32.
2. Бабич С. Ранньобарокова візія читача у творчості Мелетія

Смотрицького. *Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія»*. Сер.: Філософія. 2008. Вип. 4. С. 80–94.

3. Борисенко К. Творчість Лаврентія Крщоновича в контексті українського бароко мазепинської доби. *Зб. Харк. історико-філол. т-ва. М-во освіти і науки України, Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Харк. іст.-філол. т-во. Харків, 2006. Т. 12. С. 51–58.*

4. Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих в Україні. Львів : Вища шк., 1981. 136 с.

5. Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих в Україні. Львів : Вища шк., 1984. Кн. 2. Ч.1. 131 с.

6. Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих в Україні. Львів : Вища шк., 1984. Кн. 2. Ч.2. 128 с.

7. Історія української літератури у дванадцяти томах. Т. 2: Давня література (друга половина XVI–XVIII ст.) / наук. ред. Віра Сулима, Микола Сулима. Київ : Наук. думка, 2014. 840 с.

8. Квасюк Л. Сенс передмов-посвят князю Констянтину (Василію) Острозькому полемічних творів кінця XVI – початку XVII століть. *Наук. записки: історичні науки*. Вип.13. Острог : Вид-во Нац. у-ту «Острозька академія», 2008. С. 77–85.

9. Курганова О. Ю. Присвяти, передмови та післямови до українських кирилических стародруків: проблеми та перспективи науково-бібліографічного обліку. *Бібліотечний Меркурій*. 2019. Вип. 2. С. 94–108. [https://doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).165783](https://doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).165783).

10. Циганок О. Про жанрові особливості твору Лаврентія Крщоновича «Кіот срібнокований...» (1695). *Сіверянський літопис*. 2017. № 6. С. 191–194.

References

1. Adruh, A. (2016). Chernihivske vydannia «Molytvoslova tryakafistnoho» 1697 r.: barokovy syntez hrafiky i slova [Chernigov edition of «Prayer Book threekathist» 1697 : Baroque synthesis of graphics and words]. *Siverianskyi litopys – Siverian Chronicle*, 3, 27–32 [in Ukrainian].

2. Babych, S. (2008). Rannobarokova viziia chytacha u tvorchosti Meletiiia Smotrytskoho [The Early Baroque vision of the reader in works of Meletius Smotrytsky]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» Ser.: Filosofiia – Publishing House of the National University «Ostroh Academy»*. Sir.: *Philosophy*, 4, 80–94 [in Ukrainian].

3. Borysenko, K. (2006). Tvorchist Lavrentiia Krshchonovycha v konteksti

ukrainskoho baroko mazepynskoi doby [The works of Lavrenty Krzczonowicz in the context of Ukrainian Baroque of the Masepa era]. *Zbirnyk Kharkivskoho istoryko-filolohichnoho tovarystva – Collection of the Kharkiv Historical and Philological Society*, Vol. 12, 51–58 [in Ukrainian].

4. Zapasko, Ya. P., Isaievych, Ya. D. (1981). Pamiatky knyzhkovoho mystetstva: katalog starodrukiv, vydanykh v Ukraini. [Monuments of book art: catalogue of old printed books published in Ukraine]. Book 1. Lviv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

5. Zapasko, Ya. P., Isaievych, Ya. D. (1984). Pamiatky knyzhkovoho mystetstva: katalog starodrukiv, vydanykh v Ukraini. [Monuments of book art: catalogue of old printed books published in Ukraine]. Book. 2, part 1. Lviv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

6. Zapasko, Ya. P., Isaievych, Ya. D. (1984). Pamiatky knyzhkovoho mystetstva: katalog starodrukiv, vydanykh v Ukraini [Monuments of book art: catalogue of old printed books published in Ukraine]. Book 2, part 2. Lviv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

7. Sulyma, V., Sulyma, M. (2014). Istoriiia ukrainskoi literatury u dvanadtsiaty tomakh [The History of Ukrainian literature in twelve volumes]. Vol. 2. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

8. Kvasiuk, L. (2008). Sens peredmov-posviat kniaziiu Konstiantynu (Vasyliu) Ostrozkomu polemichnykh tvoriv kintsia XVI – pochatku XVII stolit [The meaning of the preface-dedications to kniaz Konstantyn (Vasyl) Ostrozky of polemic works of the end of 16-the beginning of 17 c.]. *Naukovi zapysky: istorychni nauky – Scientific Notes: Historical Science*. Publishing House of the National University «Ostroh Academics», 13, 77–85 [in Ukrainian].

9. Kurhanova, O. Yu. (2019). Prysviaty, peredmovy ta pisliamovy do ukrainskykh kyrylychnykh starodrukiv: problemy ta perspektyvy naukovo-bibliohrafichnoho obliku [Dedications, forewords, and afterwords to Ukrainian Cyrillic old-printed editions: issues and perspectives of scientific bibliographic register]. *Bibliotechnyi Merkurii – Library Mercury*, 2, 94–108 [in Ukrainian]. [https://doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2\(22\).165783](https://doi.org/10.18524/2304-1447.2019.2(22).165783).

10. Tsyhanok, O. (2017). Pro zhanrovi osoblyvosti tvoriv Lavrentiia Krshchonovycha «Kiot sribnokovanyi...» (1695) [On the genre features of Lavrentiy Krshchonovych's work «Silver Kyoto...»] *Siverianskyi litopys – Siverian Chronicle*, 6, 191–194 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.03.2022.

Olena Kurhanova,

PhD (Philology), Research Associate,

Institute of Book Studies

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: kurганова@nbuv.gov.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1609-231X>

Dedications to Liturgical Publications of the 17 th and Early 18 th Centuries in Literature and Book Culture of Baroque Epoque

The purpose of the article is to observe the genre and stylistic features of dedications to liturgical publications in the context of Baroque style influence on Ukrainian book culture of the seventeenth and eighteenth century. *The methodology* of research is based on structural analysis of dedications of Ukrainian liturgical publications of the seventeenth and eighteenth century. This approach enables to single out the content and formal features of Baroque dedications, as well as their function in the structure of the liturgical book. *Scientific novelty*. The article observes the tradition to dedicate liturgical publications to wealthy and prominent representatives of the social elite. The circle of persons who were addressees of Ukrainian liturgical publications dedications is defined. In observation of genre and stylistics features of dedications, their pragmatic element, connected with the intention to obtain finance and protection for book printing, is outlined. The main difference between book dedication and the genre of panegyrics is presented as an intention to glorify only those virtues of the addressee, which could be useful for the printing-house or the printer. Besides the personality of the addressee, the central object of glorification in the text of dedication is the liturgical book, presented as a valuable gift. In glorification of outstanding moral values and high achievements of liturgical publications dedication addressee, it is seen the attempt of the editor to substantiate the propriety of his choice of such a valuable gift receiver. *Conclusions*. The unfavorable financial conditions in which old Ukrainian printing houses had to function, were favorable for dedication genre development. This genre enriched the art decoration of Ukrainian early printed books and had become the heritage of Ukrainian literature and book culture of Baroque йпоque. The act of dedication stimulated the development of heraldic poetry and enriched the editorial and publishing books elements with bright artistic images. The examples of dedication texts to Kyiv *Apostle* of 1630, Chernihiv *Molytvoslov* of 1691, Pochaiv *Sluzhebnyk* of 1734, and Lviv *Sluzhebnyk* of 1759 make evident that tradition of metaphorical presentation of liturgical book as a gift to a pious person was durable. The genre of dedication enriched the decoration of old-printed Ukrainian books, literature, and book culture in general. The substantial informational potency of dedications to Ukrainian liturgical publications supports the necessity of scientific reedition of these texts.

Keywords: Ukrainian early printed editions, church service editions, dedications, baroque style.